

Семенов О. Концепт «Людина праці» у рефлексіях майстра професійної педагогіки/ Олена Семенов //Я-концепція Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: зб. наук. пр./редкол.: І.А.Зязюн (голова), О.М.Отич та ін.; упоряд.: О.М.Отич, О.М.Боровік ; Національна академія педагогічних наук України; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України.-К., 2014.- С. 496 -503.

Олена Семенов,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
теорії та історії педагогічної майстерності,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України

Концепт «Людина праці» у рефлексіях Майстра професійної педагогіки

Український філософ Григорій Сковорода усім своїм життям переконав, що людина без «сродної» праці не може мати щастя і морального задоволення. «Найсвітлішу красу людини в труді» возвеличував український письменник Олександр Довженко. Саме у процесі праці відбувається особистісне, професійне зростання людини, – доводить провідний український учений у галузі професійної педагогіки Нелля Ничкало, – й ефективність цього процесу залежить від ступеня різнобічності, продуктивності, творчого характеру трудової діяльності людини в різних соціально-економічних сферах [10, с.23].

Особливим прикладом людини педагогічної праці, яка активно реалізує свій духовний, особистісний і професійно-педагогічний потенціал, дослідники називають саму Неллю Григорівну Ничкало. Талановитий науковець європейського масштабу, чия професійна діяльність ґрунтується на міцному фундаменті системного мислення, стратегічного бачення і титанічної праці, патріот системи професійної освіти України успішно продовжує традиції наукової школи професора Едуарда Георгійовича Костяшкіна. Наставник власним прикладом, гідністю і благородством навчав Н. Ничкало цінувати добро, виявляти громадянську позицію, дбати про власну професійну культуру і професійну культуру своїх учнів, даруючи їм радість наукового і звичайного «життєвого» спілкування.

Фундаментальні, методологічно глибокі дослідження Н.Ничкало з широкого кола проблем теорії та історії професійної педагогіки, педагогіки праці, виховання, психології і дидактики професійної освіти, психології професійного розвитку, в яких органічно поєднуються випереджувальний підхід до розв'язання численних освітніх і наукових питань, цілісність теоретичних висновків, продуктивний вихід на практику, дослідницьке чуття і що добре відомі й затребувані як в Україні, так і за кордоном, дають можливість відчувати інтелектуально сильну і духовно багату українську науку, спонукають замислитися над тим, як зберегти і розвинути самобутність Людини праці в сучасному глобалізованому світі.

У межах статті на основі досліджень Н.Ничкало і рефлексій про Неллю Григорівну Ничкало розглянемо концепт «Людина праці», його реалізацію, зокрема, в таких напрямках: «особистість людини праці», «педагогіка праці», «неперервна освіта людини праці», «людина праці – людина культури». За кожним із цих словосполучень – національна педагогічна картина світу.

Характеризуючи концепт, послуговуємося традиційним визначенням: смисли, якими оперує людина у процесах мислення і які віддзеркалюють зміст досвіду і знань, результатів усієї людської діяльності, а також процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів» знання (Ф.Бацевич, К.Кубрякова, О.Селіванова); одиниці людського знання/ свідомості, що включають як «чисто» мовні, так і позамовні елементи: ідею, поняття та образ, уявлення, стереотипні та архетипні ознаки (К.Голобородько, І.Голубовська, А.Загнітко). Джерельною базою слугують законодавчо-нормативні документи, у розробці яких безпосередню участь брала Нелля Григорівна Ничкало (Концепція розвитку професійної освіти в Україні (1991), Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти (2004), Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ ст.»), Національна доктрина розвитку освіти, Закон України «Про професійно-технічну освіту», Біла Книга Національної освіти України (2010) та ін.), монографії, статті, виступи, безпосереднє спілкування з дійсним членом Національної академії педагогічних наук України, доктором

педагогічних наук, професором, академіком-секретарем Відділення педагогіки і психології професійної освіти і освіти дорослих, головним редактором журналів «Професійно-технічна освіта», «Педагогіка і психологія професійної освіти» Неллею Григорівною Ничкало.

Передусім окреслимо сутність поняття «особистість». У сучасній філософії освіти і педагогіці особистість визначають як «динамічну, відносно стабільну, цілісну систему інтелектуальних, соціально-культурних, морально-вольових якостей людини» [3, с.628], «унікальний людський мікрокосмос» [8]. Для характеристики особистості, власне, Неллі Ничкало, варто скористатися визначенням К. Абульханої-Славської: «Особистість як суб'єкт напрацьовує індивідуальний спосіб організації діяльності. Цей спосіб відповідає якостям особистості, її ставленню до діяльності... і вимогам, об'єктивним характеристикам, власне, даного виду діяльності. Спосіб діяльності є більш-менш оптимальним інтегралом, композицією цих основних параметрів. Суб'єкт є інтегруючою, центральною, координуючою інстанцією діяльності. Він погоджує всю систему своїх індивідних, психофізіологічних, психічних і, врешті-решт, особистісних можливостей, особливостей з умовами та вимогами діяльності цілісно» [1, с. 91].

Потреба більш детально розглянути концепт «людина праці» у вимірах рефлексій Неллі Григорівни Ничкало зумовлює з'ясувати сутність поняття «Я»-концепція. В «Українському педагогічному словнику» за ред. С. Гончаренка це поняття окреслено як динамічну систему уявлень людини про саму себе, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних природних властивостей, самооцінку, суб'єктивне сприйняття, що впливає на власну особистість зовнішніх факторів. Зазначено, що «Я»-концепція формується під впливом досвіду індивіда, становить основу вищої саморегуляції людини, на базі чого будує свої стосунки з оточуючим її світом [4, с. 373]. У дослідженні ми керуємося також пропозицією І. Кона розглядати поняття «Я» як активно творче інтегративне начало, що дає змогу індивіду не лише усвідомлювати себе, а й свідомо спрямовувати свою діяльність» [5], працями Івана

Андрійовича Зязюна, котрий правомірно поставив у центр особистісного підходу в розвитку педагогічної майстерності вчителів саме «Я» - концепцію, досвід, спілкування особистості, її спрямованість, афект, волю, інтелект.

Аналізуючи дискурс ученої щодо професійної освіти фахівців у різних напрямках соціального життя, враховуємо компоненти «Я» - концепції, визначені Р.Бернсом. Дослідник виділяє, зокрема, такі компоненти: когнітивний (образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості тощо (самосвідомості); емоційно-оцінний (відображає ставлення до себе загалом чи до окремих аспектів своєї діяльності і проявляється в системі самооцінок); поведінковий (потенційна поведінкова реакція, що виникає внаслідок взаємодії «образу «Я» та емоційно-оцінного компонента) [2]. Нелля Григорівна успішно «толерує у полікультурному середовищі і здатна витримати тиск глобалізаційних процесів» (Л.Мацько).

Відомий психолог С. Рубінштейн справедливо відзначав, що особистістю є передусім людина, в якій наявна власна життєва позиція, яскраво виражене свідоме ставлення до життя, світогляд, набутий нею в результаті наполегливої праці [17]. Н.Ничкало, як засвідчують її ґрунтовні дослідження, відгуки її численних учнів, живе в гармонії з навколишнім світом і продуктивно співпрацює з фахівцями різних галузей як України, так і зарубіжжя. Дослідницькі зусилля Нелля Григорівна спрямовує на формування і розвиток особистості людини праці протягом усього життєвого і професійного шляху, надаючи професійному становленню особистості яскраво особистісного смислу, індивідуальної траєкторії і неповторного характеру. «...головним освітянським продуктом є конкретна людина, підготовлена до активної високопрофесійної діяльності в різних галузях промислового, сільськогосподарського виробництва і сфері послуг. Мова йде про головне – людський капітал, від духовних, морально-етичних і професійних якостей якого залежить майбутнє кожної держави», - пише Н.Ничкало [15, с. 53].

Н. Ничкало виокремлює три рівні розуміння поняття «людський капітал». На особистісному рівні - це знання та навички, яких людина набула шляхом

навчання, практичного досвіду; на мікроекономічному – сукупна кваліфікація і професійні здібності працівників підприємства, а також його здобутки у справі ефективної організації праці й розвитку персоналу; на макроекономічному рівні – освіта, професійна підготовка і перепідготовка, служба профорієнтації і працевлаштування (ми називаємо його національним людським капіталом) [13, с. 28-29]. Неллі Григорівні як гуманісту і патріоту «болять» проблеми людини праці і проблеми професійної освіти, яку, наголошує вона, лише «масажами не вилікувати» [11]. Організатор освіти і науки об'єктивно оцінює реформи в цій галузі [11-15], з особливою харизмою вона має здатність бачити надсучасне і завжди перебуває на бистрині інноваційних ідей. Провідну роль у формуванні особистості людини праці, доводить Н.Ничкало, відіграє соціальний чинник, оскільки особистість фахівця є безпосереднім відображенням соціального розвитку і професійного оточення. У процесі професійної підготовки майбутнього фахівця, наголошує провідний учений у галузі професійної педагогіки, особливу увагу важливо звертати на морально-духовну сферу особистості, яка має наповнюватися професійними знаннями, професійним досвідом, фаховими нормами і цінностями, необхідними для професійного становлення і повноцінного функціонування у фаховому середовищі [9].

Концепт «людина праці» дослідниця збагачує аналізом концепцій педагогіки праці і професійної педагогіки. Зокрема, педагогіку праці науковець характеризує як педагогічну дисципліну, предметом інтересів і досліджень якої є проблеми виховання особистості через працю, професійне навчання й виховання, безперервна освіта працюючих і безробітних [12, с. 71]. Основоположником педагогіки праці академік називає відомого польського вченого Т. Новацького. Його дослідження («Професієзнавство», «Лексикон педагогіки праці», «Педагогіка загальна і субдисципліни» та ін.) завдяки зусиллям Н.Ничкало та її учнів активно використовуються в навчальних закладах України. «Праця рук вивела людину на її сучасну позицію в природі...Цей духовний світ побудований на досвіді і матеріальних здобутках рук, що працюють», – писав Т. Новацький. Лише через працю, – переконував

патріарх польської педагогіки, – людина пізнає світ, самовідтворює і розвиває себе у продуктивній взаємодії з соціальним світом ...» [16, с.3]. **Добре знання** польської мови дозволяє Н.Ничкало вводити в освітній простір України дослідження польського вченого З. Вятровського щодо обов'язковості праці людини, професійного розвитку особистості впродовж життя, розвитку професійних кваліфікацій і компетенцій [18, с. 62] і враховувати їх при визначенні стратегічних напрямів розвитку професійної освіти.

Цілісній системі професійної освіти має відповідати цілісна професійна педагогіка, що покликана розкривати методологічні, теоретичні і методичні засади педагогічного процесу в усіх типах професійної школи, а також підвищення кваліфікації робітників на виробництві, навчання і перекваліфікацію незайнятого населення», – доводить Н. Ничкало [14, 46]. На основі глибокого аналізу питань ринку праці і розвитку систем професійної освіти й навчання у контексті психології, педагогіки, соціології, психофізіології, медицини, економіки, ергономіки, статистики та інших галузей наукового знання **прогностичний учений** окреслює мету і перспективи психопедагогіки праці. **Новий напрям** міждисциплінарних досліджень охоплює різні галузі науки, які досліджують людину праці: філософію праці, медицину праці, екологію, економіку, соціологію праці тощо [13, с. 99-100].

З-поміж характерних рис вияву концепту «людина праці» Н. Ничкало виділяє неперервну освіту, що поряд з адаптацією до змін у професійній діяльності конкретної людини перетворюється на неперервний процес загального і професійного розвитку особистості, її знань і навичок, а також формування її готовності до осмислення й сприйняття змін, прийняття рішення щодо власних подальших дій [12]. У контексті світових тенденцій в Україні актуалізує створення нової філософії освіти дорослих, що підвищує її соціокультурний статус. Нелля Григорівна «олюднює» процес освіти дорослих, створюючи концепції і проекти підготовки сучасного виробничого і педагогічного персоналу. Власним прикладом, досвідом, щоденною копіткою працею, що спрямована на осучаснення освітньої галузі, відкритістю,

вимогливістю, оптимізмом, позитивністю мислення Майстер педагогічної взаємодії сприяє особистісному і професійному зростанню тих, хто крокує в ногу з часом.

Для формування і становлення особистості людини праці важливий сьогодні і виховний чинник, який надає системі професійної освіти організованого характеру, забезпечує цілеспрямовані виховні впливи, як безпосередні, так і опосередковані. Найбільшу увагу дослідниця пропонує зосередити передусім на опосередкованому впливі.

Людина праці, за Н. Ничкало, – це передусім людина культури, духовно багата, гуманна, творча особистість, яка віддана своїй справі, захоплена нею, розуміє цінності й індивідуальності кожної людини, перебуває в постійному пошуку, володіє розвинутим прагненням до творення Добра, Істини, Надії. Сама Нелля Григорівна як еталон Людини педагогічної праці керується в житті настановами української поетеси Ліни Костенко, що пронизані лейтмотивом творчої і відповідальної праці: «Різні бувають естафети. Воїни воїнам передають багнети. Майстри майстрам – свої таємниці...»[6]. Цей процес, безумовно, складний, неперервний у часі і просторі, спрямований на вдосконалення власних дій до найвищого рівня – майстерності: «...А підмайстри іще не зробились майстрами. А робота не жде. Її треба робить» [6].

У Людини праці, доводить Н.Ничкало, має бути мрія. «Саме мрії є виявом енергетики людини, адже вони породжують систему мотивації, - писав Т. Новацький, - саме вони визначають активне функціонування особистості; це сфера енергетичних перетворень, в якій потенційні прагнення переростають у реальні дії» [16, с. 45-46]. Кожною публікацією, виступом, порадою Н.Ничкало нагадує своїм учням, що праця є основною формою життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства, виступає провідним чинником соціогенезу. Разом з тим вона є засобом самовираження та самоствердження особистості, реалізації її інтелектуального і творчого потенціалу, досвіду, почуття моральної гідності.

Вивчення фундаментальних досліджень Н.Ничкало підтверджує: здатність до мрії окрилює нашу неповторність і індивідуальність. Вони, ті

крила, «з правди, чесності і довір'я, з щирості до роботи, з щедрості на турботи, Життя безкрилої людини, котра не вміє мріяти, сіре й нецікаве» [7].

ВАШІ КРИЛА, Нелле Григорівно, – це чесність, щирість, вірність, працьовитість. Живіть, зорійте прикладом для нас, самовіддачі Вам і творчості, й наснаги, НА МНОГІЇ ЛІТА, НА ЧЕСТЬ І СЛАВУ!

У ювілейний день народження хай Божа благодать оповиває Вас своїм покровом, хай освятиться кожний Ваш прожитий день щирістю стосунків і злагодою в душі! Збризнемо на Вас свяченою водою, щоб Ви ніколи не зустрілися з бідною, на стежку кинем жита, щоб Ваша сім'я завжди була сита, а ще трошки горошинок – щоб Ви завжди були на вершині! Многая літа!!!

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Акмеологическое понимание субъекта / К. А. Абульханова-Славская // Основы общей и прикладной акмеологии. – М. : РАГС, 1995. – С. 85-108.
2. Бернс Р. Развитие «Я»-концепции и воспитание / Р. Бернс; пер. с англ. – М.: «Прогресс». – 1986. – 421 с.
3. Бойко А.М. Особистість // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г.Кремень.- К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 628.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
5. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон – М.: Политиздат, 1978. – 352 с.
6. Костенко Л. Естафети / Ліна Костенко [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=kostenko&page=kost12/>.
7. Костенко Л. Крила / Ліна Костенко [Електронний ресурс] Режим доступу: www.ukrlit.vn.ua/lib/kostenko/y4tyv.html
8. Кремень В.Г. Якісна освіта і нові вимоги часу // Педагогічна і психологічна науки в Україні. Т.1 Теорія та історія педагогіки. - К.: Педагогічна думка, 2007. - С. 3 – 18.
9. Ничкало Н. Г. Етап зрілості і творчості / Н. Г. Ничкало // Професійно-

- технічна освіта. – 2013. – 2(59). – С. 2-3.
- 10.Ничкало Н. Ідея суспільства знань і праці в наукових пошуках / Н.Ничкало // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2010. – №3. – С. 22-28.
- 11.Ничкало Н. Г. Масажами профтехосвіту не вилікувати /Н. Г. Ничкало // Голос України. – 2010. – 19 листоп. (№ 218). – С. 13.
- 12.Ничкало Н.Г. Професійна педагогіка і педагогіка праці / Н.Г. Ничкало // П'яті міжнародні наукові читання, присвячені пам'яті академіка Сергія Яковича Батишева : матеріали V міжнарод. наук. конф. : у 2-х тт. – Т. 1 : Методологічні питання неперервної професійної освіти в умовах інформаційного суспільств / за ред. Н.Г. Ничкало, В.Д, Будака, М.Б. Яковлевої. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського 2011. – С. 64-175.
- 13.Ничкало Н.Г. Професійна педагогіка праці: проблеми взаємозв'язку в умовах ринкової економіки / Н.Г. Ничкало // Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз : зб. наук. ст. методологічного семінару, 17 березня 2010 р. : у 2-х ч. / [за ред. В.І. Лугового, Н.Г. Ничкало]. – Ч.1. – Київ : Педагогічна думка, 2010. – С. 97-105.
- 14.Ничкало Н.Г. Українські концепції професійної освіти: тенденції і перспективи / Н.Г. Ничкало // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – Т. 5. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 39-47.
- 15.Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти в Україні: Монографія / Н.Г. Ничкало. – К.: АРТЕК, 2002. – 201 с.
- 16.Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Тадеуш В. Новацький; пер. з польськ. Юлії. Родик. - Львів : Літопис, 2010.-181 с.
- 17.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000. – 720 с.
- 18.Zygmunt Wiatrowski. Podstawy pedagogiki pracy / Zygmunt Wiatrowski // Wydanie czwarte – zmienione. – Bydgoszcz. – 2005. – S. 49-54.

Олена Семеног

Концепт «Людина праці» у рефлексіях Майстра професійної педагогіки

Анотація. У межах статті на основі наукових досліджень, виступів Неллі Григорівни Ничкало окреслено концепт «Людина праці», його реалізацію, зокрема, в таких аспектах: «особистість людини праці», «педагогіка праці», «неперервна освіта», «людина культури». Акцентується увага на інтелектуальності, інтелігентності, духовній елітарності, відкритості особистості Неллі Ничкало як еталону Людини педагогічної праці.

Ключові слова: концепт, Людина праці, особистість, педагогіка праці, неперервна освіта, людина культури.

Елена Семеног

Концепт «Человек труда» в рефлексиях Мастера профессиональной педагогики

Аннотация. В статье на основании научных исследований, выступлений Нелли Григорьевны Нычкало представлен концепт «Человек труда», его реализацию, в частности, такие аспекты: «личность человека труда», «педагогика труда», «непрерывное образование», «человек культуры». Акцентируется внимание на интеллектуальности, интеллигентности, духовной элитарности, открытости личности Нелли Нычкало как эталона Человек педагогического труда.

Ключевые слова: концепт, человек труда, личность, педагогика труда, непрерывное образование, человек культуры.

Olena Semenog

The "working Person" concept in the reflections of Master of Professional Education

Summary. Based on scientific researches and presentations of N. G. Nychkalo it is outlined the concept of "working person", its implementation, particularly in the following aspects: "a person's personality labor", "labor education", "continuous education", "human culture" in the article. Attention is focused on the intellectuality, intelligence, spiritual elitism, openness personality of Nellya Nychkalo as a standard of pedagogical work Person.

Key words: concept, working Person, personality, pedagogical work, continuous education, human culture.